

УДК 340.12

СЕНИК О.М., здобувач наукового ступеня кандидата юридичних наук,
кафедра загальної теорії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. У статті здійснено загальнотеоретичний аналіз динаміки розвитку правового конфлікту. З'ясовано особливості конфліктної ситуації та висвітлено варіанти розвитку правового конфлікту. Схарактеризовано просторові і тимчасові межі правового конфлікту. Виокремлено та проаналізовано стадії правового конфлікту.

Ключові слова: правовий конфлікт, динаміка розвитку, конфліктна ситуація, стадія правового конфлікту.

Аннотация. В статье осуществлен общетеоретический анализ динамики развития правового конфликта. Выявлены особенности конфликтной ситуации и освещены варианты развития правового конфликта. Охарактеризованы пространственные и временные пределы правового конфликта. Выделены и проанализированы стадии правового конфликта.

Ключевые слова: правовой конфликт, динамика развития, конфликтная ситуация, стадия правового конфликта.

Summary. The general theoretic analysis of dynamics of development of legal conflict is carried out in the article. The features of conflict situation are found out and the variants of development of legal conflict are reflected. the spatial and temporal limits of legal conflict are described. The stages of legal conflict are distinguished and analysed.

Keywords: legal conflict, development dynamics, conflict situation, the stage of the legal conflict.

Постановка проблеми. Правовий конфлікт – складне багатоаспектне соціально-правове явище. Комплексні теоретико-прикладні дослідження різних конфліктів у правовій сфері є одним із засобів наукового підходу щодо нормалізації правового простору. Проведення таких досліджень дозволить використовувати одержані результати не тільки в процесі управління конфліктами, їх врегулювання і вибору найбільш ефективних способів вирішення, а й у процесі запобігання їм, вжиття профілактичних заходів, прогнозування.

Формування загальнотеоретичних знань щодо розуміння природи правового конфлікту і, зокрема, динаміки його розвитку продиктоване необхідністю підготовки нового покоління фахівців для державних, правоохоронних і правозастосовних органів, приватних підприємств тощо. Так, для юристів однією зі сторін їх професійного вдосконалення є оволодіння бодай основними методами розв'язання конфліктів у правовій сфері.

Невирішеність багатьох теоретичних завдань, а також велика практична потреба зумовили вибір теми, соціальне і наукове значення якої дає змогу припускати, що надалі вона приверне увагу багатьох учених і юристів-практиків.

Стан дослідження проблеми. Визначаючи ступінь розробленості вибраної теми в юридичній науці, треба зауважити, що досі проблема правових конфліктів належить до малодосліджених в українській загальнотеоретичній науці.

Окремі аспекти проблеми правових конфліктів вивчали науковці у сфері філософії: Дж. Бернارد, С. Бородін, Т. Боттомор, К. Боулдінг, Г. Бройнінг, С. Брукан, М. Вебер, Р. Вейлер, С. Власенко, О. Гаврилов, Л. Гумплович, Л. Крісберг, М. Крозьє, В. Леванський, Р. Лівшиц, Л. Нечипоренко, Г. Парк, В. Танчер, Дж. Тернер, Г. Спенсер;

у сфері теорії держави і права: С. Алексєєв, В. Андрєєв, А. Анцупов, В. Бабаєв, В. Баранов, В. Власов, Р. Дарендорф, А. Єршов, Ю. Запрудський, Г. Зіммель, А. Здравомислов, М. Ільїн, В. Казимирчук, Л. Козер, В. Кудрявцев, В. Лазарєв, А. Малько, Н. Матузов, Р. Ромашов, В. Сирих, Ю. Тихомиров; у галузевому аспекті: Н. Грішина, С. Ємельянов, Д. Керімов, А. Ларін, Є. Лукашева, Е. Петров, С. Полєніна, Д. Рапопорт, А. Ручка, З. Сікевич, В. Тішков, Т. Титаренко, Т. Худойкіна, М. Шефір, Н. Щербакова та ін.

Дослідження проблеми динаміки розвитку правового конфлікту з позицій загальної теорії права в Україні, по суті, не проводили. Хоча, треба визнати, пізнавальний інструментарій для такого дослідження в суспільних науках, безумовно, нагромаджений.

Метою статті є дослідження динаміки розвитку правового конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Динамічна модель правового конфлікту слугує початковим моментом у дослідженні його виникнення, розвитку, зміни і завершення. Щоб зрозуміти динаміку розвитку правового конфлікту, потрібно досліджувати його зовнішні межі, тобто просторові і тимчасові.

Просторові межі визначаються територією, на якій правовий конфлікт відбувається. Така територія може мати різні масштаби: від мінімального простору (наприклад, службового приміщення) до рівня міжнародних відносин. І що більший масштаб конфлікту, то важливіше визначити його межі. Так, дуже важливо чітко визначити просторові межі конфлікту в міжнаціональних і тим паче в міждержавних відносинах, що безпосередньо пов'язано з правильним виявленням суб'єктів та учасників конфлікту, а найголовніше, із застосуванням на конкретній території превентивних заходів, що допомагають ослабити напруженість і не допускають розростання конфлікту.

Найважче визначити тимчасові межі правового конфлікту. Тимчасові межі – це тривалість конфлікту, його початок і закінчення.

Особливої уваги вимагає питання про часову межу початку правового конфлікту. При цьому важливо визначити: по-перше, якою є форма правового конфлікту (чисто правова або змішана, перехідна); по-друге, що брати за початок конфлікту – момент активних дій обох сторін, однієї сторони чи розумових операцій, тобто коли конфлікт розвивається у свідомості учасників (це латентна стадія, що передує конфлікту); по-третє, чи вважати правовий конфлікт таким, що почався, триває або вже закінчився (залежить, зокрема, від конфліктологічної і правової оцінки дій його суб'єктів, а також від правильної оцінки ролі осіб, що приєдналися до конфлікту).

У літературі, окрім просторових і тимчасових меж, виділяють ще і внутрісистемні. На думку А. Дмитрієва, В. Кудрявцева, визначення внутрісистемних меж тісно пов'язане з чітким виділенням конфліктуючих сторін з кола усіх учасників конфлікту [7, с. 74].

Оскільки внутрішня система конфлікту це його структура, то правильніше, на нашу думку, у цьому випадку застосовувати категорію “структурні межі”. Визначення структурних меж правового конфлікту не треба обмежувати лише виділенням конфліктуючих сторін, тобто суб'єктів, а важливо поширити і на розмежування об'єкта та предмета конфлікту, на виявлення суб'єктивної й об'єктивної сторін.

Загалом неможливим є уявлення про будь-який процес без аналізу його динаміки. У комплексному дослідженні правового конфлікту вагоме значення має розгляд його рівня не лише у статиці (як застиглу взаємодію його елементів на тому або іншому етапі формування), але і в динаміці. У вирішенні цього завдання ефективною є побудова моделі динамічного стану правового конфлікту. Під динамікою конфлікту розуміють хід його руху – виникнення, розвитку, зміни і завершення.

Для комплексного аналізу важливе методологічне значення має виокремлення стадій динаміки конфлікту. У конфліктологічній літературі немає єдиної думки щодо кількості і

змісту стадій конфліктного процесу. Проблема посилюється і відмінностями в понятійному апараті, що використовується у процесі дослідження динаміки конфлікту. Наприклад, А. Бандурка і В. Друзь виділяють сім стадій: “передконфліктна стадія; стадія, пов’язана з виникненням об’єктивної конфліктної ситуації; інтелектуальний етап розвитку конфлікту; критичний етап розвитку конфлікту; спад напруженості в конфлікті; зіставлення офіційних і неофіційних оцінок поведінки; вирішення конфлікту або вихід з нього однієї із сторін” [2, с. 28]. Є. Пушмін вказує чотири стадії конфлікту: виникнення об’єктивної конфліктної ситуації; усвідомлення об’єктивної конфліктної ситуації; перехід до конфліктної поведінки; вирішення конфлікту [8, с. 86]. Більшість науковців зі сфери соціології, конфліктології, психології, юриспруденції виділяють три стадії розвитку конфлікту, щоправда, надають їм дещо різного значення. До прикладу, називають такі стадії: виникнення суперечностей між суб’єктами (об’єктивна конфліктна ситуація); усвідомлення цих суперечностей суб’єктами; конфліктна взаємодія між ними [3, с. 43]. А. Дмитрієв і В. Кудрявцев як стадії динаміки конфлікту виділяють конфліктну ситуацію, розвиток конфлікту, завершення конфлікту [7, с. 82]. С. Фролов, виділяючи передконфліктну стадію, безпосередній конфлікт і вирішення конфлікту (тобто його припинення), не пов’язує перший етап з конфліктною ситуацією [12, с. 131].

Ми не критикуватимемо наведені наукові позиції, а спробуємо дати свою оцінку динаміки конфлікту.

Отож, динаміка конфлікту, зокрема правового, має охоплювати три стадії: передконфліктну, конфліктну і постконфліктну. Кожна стадія як відносно самостійний етап процесу завершується новим станом.

Під час теоретичного аналізу передконфліктної стадії треба умовно виділяти два етапи: 1) виникнення конфліктної ситуації; 2) усвідомлення, сприйняття конфліктної ситуації. Передконфліктна стадія динаміки правового конфлікту починається з появи конфліктної ситуації. У ході її аналізу під категорією “ситуація” слід розуміти положення, що означає поєднання умов й обставин. Конфліктна ж ситуація – це таке поєднання обставин, яке об’єктивно і суб’єктивно створює ґрунт для реального протиборства між суб’єктами. На етапі її виникнення є дві групи явищ: об’єктивна життєва ситуація, у якій перебувають потенційні суб’єкти конфлікту, і самі ці суб’єкти – люди, що мають ті чи інші інтереси. Тобто зміст конфліктної ситуації характеризується наявністю об’єкта, який може існувати задовго до її виникнення (наприклад, невідповідність прав і обов’язків, передбачених у посадовій інструкції), і наявність учасників конфлікту, але відсутністю зіткнень, які учасники трактують як конфлікт.

Головна риса конфліктної ситуації – виникнення суперечностей між суб’єктами. Конфліктна ситуація відображає прагнення однієї сторони досягнути бажаного для неї стану, при цьому інша сторона об’єктивно перешкоджає цьому. Деякий час сторони не усвідомлюють об’єктивної конфліктності ситуації. Наприклад, вказівка вищого органу про скорочення штатів на підприємстві створює об’єктивну конфліктну ситуацію, яка на початку не цілком усвідомлюється, оскільки конкретно не вирішено питання про ліквідацію тих або інших посад (дещо згодом ми до цього прикладу повернемося, коли докладно розглядатимемо передконфліктну стадію).

Конфліктна ситуація може скластися об’єктивно, незалежно від волі і бажання потенційних суб’єктів, як у наведеному вище прикладі, а може бути викликана або створена однією із сторін чи обома (тобто, окрім об’єктивних конфліктних ситуацій, можливі й суб’єктивні конфліктні ситуації, породжені окремим суб’єктом, а не об’єктивними обставинами розвитку процесу). Кожна ситуація має об’єктивний зміст,

що визначається подіями, які відбуваються насправді, і суб'єктивне значення, що залежить від того, яку інтерпретацію цим подіям дає кожна сторона.

Конфліктна ситуація має і просторові, і тимчасові характеристики. Щораз з'являються нові обставини, ситуація загострюється і може бути дуже тривалою за часом. У середині конфліктної ситуації потенційного основного конфлікту можуть відбуватися інші конфлікти.

Щоб правовий конфлікт став реальним, його учасники повинні усвідомити ситуацію, що склалася, як конфліктну. Ці внутрішні моделювання ситуації враховують уявлення учасників про самих себе (свої інтереси, мотиви, цілі, можливості, права й обов'язки тощо) і уявлення про інтереси іншої сторони. Саме сприйняття, розуміння реальності породжує конфліктну поведінку. Від того, наскільки правильно і повно сприймається суть конфліктної ситуації, залежать виникнення і подальший розвиток конфлікту. Звичайне розуміння ситуації як конфліктної є результатом осмислення реальної об'єктивної суперечки інтересів, але нерідко конфліктність змодельованих образів виникає у випадку, коли немає об'єктивної основи конфлікту. Проаналізуємо об'єктивну реальність і суб'єктивні образи щодо правового конфлікту.

Перший варіант – об'єктивна конфліктна ситуація існує, сторони вважають, що їх цілі несумісні, правильно оцінюють себе, один одного і ситуацію загалом. Наведемо приклад. Виникла об'єктивна конфліктна ситуація – відкрився спадок. Спадкоємці правильно сприймають ситуацію, знають, як згідно із законом повинен розподілятися спадок. Але їхні інтереси в отриманні спадку різні і несумісні, вони це усвідомлюють і вважають ситуацію конфліктною. У цьому випадку перед нами адекватно зрозумілий конфлікт.

Другий варіант – об'єктивна конфліктна ситуація існує, сторони сприймають ситуацію як конфліктну, проте із значними відхиленнями від дійсності. Візьмемо той же приклад із спадком, тільки додамо ще одну обставину конфліктної ситуації – існування заповіту щодо деякої частини спадку. Спадкоємець згідно із законом знає про існування спадкоємця за заповітом, але через, скажімо, незнання законодавства налаштований на отримання заповіданої долі спадку. Спадкоємець же за заповітом також усвідомлює конфліктність ситуації і налаштований на захист своїх прав. Це випадок неадекватно зрозумілого конфлікту.

Третій варіант – об'єктивно конфліктна ситуація існує, але не усвідомлюється сторонами. Наприклад, та ж об'єктивна конфліктна ситуація – відкриття спадку, але тільки спадкоємці не знають про існування один одного і тому не сприймають ситуації як конфліктну. У цьому випадку ми, по суті, не маємо справи з конфліктом. Тільки після того, як спадкоємці дізнаються один про одного й усвідомлять конфліктність ситуації, можна буде говорити про можливість виникнення протиборства.

Четвертий варіант – об'єктивна конфліктна ситуація відсутня, проте сторони помилково сприймають відносини між собою як конфліктні. До прикладу, спадкоємець згідно із законом упевнений в існуванні заповіту на іншу особу, чого насправді немає. У цьому випадку маємо справу з так званім помилковим конфліктом.

Із викладеного виливає, що суб'єктивне віддзеркалення конфліктної ситуації не завжди відповідає дійсному стану справ. Неадекватне або помилкове сприйняття не обов'язково властиве обом сторонам конфлікту. Частіше у правових конфліктах лише один суб'єкт сприймає ситуацію помилково або спотворено, а інший – цілком адекватно. Сторони можуть сприйняти виниклу між ними суперечність одночасно (один – оволодівши об'єктом, а інший – відчувши його втрату) або поступово (один – наближаючись до об'єкта, а інший – тоді, коли перший свідомо вторгся у сферу його

інтересів). Сприймавши ситуацію як конфліктну, суб'єкти можуть перейти до конфліктних дій.

Надалі, вибудовуючи динамічну модель, ми, щоб не ускладнювати дослідження, враховуватимемо правовий конфлікт в його чистому виді, тобто безпосередньо пов'язаний з правовими відносинами сторін, якому від початку існування властиві правові компоненти. До передконфліктної стадії динаміки правового конфлікту в його чистому виді, окрім конфліктної правової ситуації, входить правовий факт (юридичні факти) як необхідна передумова її виникнення. Не вдаючись до докладного теоретичного аналізу, наведемо визначення професора В. Карташова, яке в повному обсязі розкриває з погляду конфліктологічно-правового знання природу цього явища: “Юридичні факти – це конкретні обставини реальної дійсності, з появою або відсутністю яких юридичні приписи (норми і принципи права, індивідуальні акти) пов'язують певні юридичні наслідки” [5].

У передконфліктній стадії правовий факт постає як конкретна життєва обставина, що має юридичне значення, – початковий момент. Юридичні факти виникають або з волі осіб – “тоді вони називаються юридичними діями, або ж поза їх волею, – і тоді називаються юридичними подіями” [11, с. 132]. У кожному конкретному випадку важливо визначити, є факт дією чи подією. Дії (факти, настання яких залежить від волі суб'єктів) бувають правомірними і неправомірними. Правомірні дії здебільшого втілені в юридичних актах. Передумовами конфліктних ситуацій, що виникають у правовій сфері, будуть, наприклад, такі юридичні акти, як державні угоди, розпорядження державних органів і посадовців, заяви і скарги громадян тощо. Велику частину неправомірних дій як правових фактів, що створюють конфліктні юридичні ситуації, складають правопорушення. Правовій конфліктології варто узяти на озброєння позицію, що до системи неправомірних дій входять і об'єктивно-протиправні дії, тобто акти поведінки, що створює протиправний результат за відсутності наміру або через необережність особи, що допустила їх, наприклад, випадки невиконання зобов'язань внаслідок прийняття нормативних актів, що суперечать конституції і законам [9].

Якщо дії, як юридичні факти, часто залежать від волі самих суб'єктів конфлікту, тобто ними здійснюються, то події, що належать до юридичних фактів, і виникнення конфліктної юридичної ситуації – це факти, походження яких не пов'язане з волею суб'єктів конкретних конфліктних правових ситуацій. Наприклад, така подія, як смерть людини, може відкрити спадок і призвести до виникнення конфліктної правової ситуації, суб'єктами якої будуть спадкоємці, від волі яких не залежала смерть спадкодавця. Якщо ж спадкоємці були причетні до смерті спадкодавця, то виникає інша конфліктна ситуація (між спадкоємцями і державою в особі правоохоронних органів), передумовою якої є такий правовий факт, як протиправна дія (правопорушення).

Потрібно виділити і перехідний момент від передконфліктної стадії до конфліктної, який охоплюватиме конкретні дії, вчинені одним із суб'єктів для відстоювання своїх інтересів. Ці дії однієї сторони недоцільно виділяти в самостійний етап, оскільки за тривалістю вони можуть бути дуже короткими (коли дія однієї сторони відразу призводить до конфлікту), тому назвемо їх просто інцидентом. “Інцидент, – на думку В. Андрєєва, – це дія або сукупність дій учасників конфліктної ситуації, що провокують різке загострення суперечності і початок боротьби між ними” [1, с. 75-77].

Під час аналізу конфліктної ситуації правового протистояння важливо виявляти ті явища і процеси, з настанням яких закон пов'язує виникнення відповідних правових наслідків. Тому в кожному конкретному випадку має йтися про наявність саме правового інциденту, з яким безпосередньо пов'язане виникнення правового конфлікту.

Правовим інцидентом може виступати позитивний або негативний правовий факт у вигляді правомірної або протиправної дії суб'єкта. З появою такого факту суб'єкти конфлікту набувають прав та обов'язків (з поданням позовної заяви до суду і позивач, і відповідач наділяються конкретними правами й обов'язками).

Правовим інцидентом можна вважати не лише дію, а й бездіяльність однієї сторони, наприклад неповернення боргу (бездіяльність), що призводить до конфлікту – “вибивання” цього боргу. Якщо ж факт неповернення заборгованості не призводить до протиборчої поведінки сторін (до конкретних наступальних і оборонних дій), а, до прикладу, потенційний боргоутримувач відразу ж подає позовну заяву до суду, то саме останню дію треба вважати правовим інцидентом.

Інцидент належить до передконфліктної стадії, оскільки він тільки підштовхує до конфлікту, але не розпочинає його у зв'язку з відсутністю поки що дій супротивної сторони, – це перехідний момент до конфліктної стадії (початок конфлікту), який в більшості випадків дає змогу визначити того, хто спровокував протидію. Строге розмежування конфліктної ситуації і конфлікту не дозволяє зараховувати до останнього безліч різних станів, що, природно, “не розмиває” поняття і межі конфлікту, тим паче правового.

Отже, під час теоретичного аналізу передконфліктної стадії динаміки правового конфлікту потрібно:

- спочатку визначити правовий факт як передумову виникнення конфліктної правової ситуації (у прикладі, який ми наводили раніше, таким юридичним фактом можна вважати вказівку вищого органу про скорочення штатів на підприємстві);

- виявити два етапи: 1) виникнення конфліктної правової ситуації; 2) її усвідомлення, сприйняття усіма суб'єктами або одним суб'єктом;

- визначити правовий інцидент – конфліктно-правові дії, розпочаті однією із сторін для відстоювання своїх інтересів, – перехідний момент до конфліктної стадії.

Елементами конфліктної правової ситуації на етапі її виникнення є суб'єкти права як потенційні сторони протиборства (у нашому прикладі це адміністрація підприємства та поки що не персоніфіковані працівники підприємства), і об'єкт права як реальна об'єктивна правова цінність, через яку сторони вступають у конфлікт.

На етапі усвідомлення конфліктної ситуації, окрім суб'єктів й об'єкта конфлікту, з'являється ще такий елемент, як суб'єктивна сторона – мотиваційний процес, який розгортається у свідомості суб'єктів на основі сприйняття об'єктивної конфліктної ситуації, усвідомлення своїх інтересів й усвідомлення іншого суб'єкта як перешкоди для їх задоволення. Тобто на другому етапі передконфліктної стадії можуть бути всі елементи конфлікту, за винятком об'єктивної сторони (зовнішніх протидій), що свідчить про виникнення конфліктних правових відносин.

Утім, найчастіше конфліктні правові відносини, як суперечливий правовий зв'язок між суб'єктами, як суперечність мотиваційних процесів суб'єктів у правовій сфері, з'являються після правового інциденту, який виникає у зв'язку з тим, що на передконфліктній стадії поки тільки один із суб'єктів усвідомлює свої потреби, інтереси (які, до речі, можуть бути зрозумілі і помилково), їх суперечність потребам й інтересам іншого суб'єкта. На основі цього формується мотив, ставиться мета й ухвалюється рішення щодо здійснення конфліктно-правової дії – інциденту. Суперечливий мотиваційний процес у свідомості іншого суб'єкта поки не розгортається. Цей суб'єкт може взагалі не підозрювати про плани першої сторони, не сприймати її як перешкоду для реалізації своїх інтересів, і тільки після правового інциденту усвідомлює суперечність інтересів (у нього формується суперечливий правовий мотив), формулює мету й вирішує вступити у протиборство. Тобто правовий інцидент сприяє виникненню

конфліктних правових відносин. Саме останній (що частіше трапляється у правовій сфері) варіант розвитку етапів і візьмемо за основу в подальшому викладі матеріалу.

У дійсності послідовність вказаних процесів і явищ може бути іншою, одні можуть повторюватися (наприклад, юридичні факти можуть бути і після виникнення конфліктної ситуації), інші можуть взагалі випадати (наприклад, конфліктна взаємодія може початися без інциденту (смерть спадкоємця як правовий факт, що не залежить від волі суб'єктів (подія), що створила конфліктну правову ситуацію (відкриття спадку), відразу призводить до конфлікту між усіма суб'єктами (спадкоємцями).

Розвиток правового конфлікту в його змішаній, або перехідній, формі має свої особливості. На передконфліктній стадії динаміки таких конфліктів правового компонента може взагалі не бути. Так, конфліктна ситуація, що виникла під час політичної дискусії, яка не порушує меж Конституції і законів, не містить правових аспектів. Правовий компонент може виникнути в процесі розвитку конфлікту.

Початок правового конфлікту визначається об'єктивними (зовнішніми) актами поведінки, причому не будь-якими, а саме двосторонніми (чи багатосторонніми). Правовий конфлікт можна визнати таким, що почався, якщо один із суб'єктів права свідомо й активно діє у збиток іншому, а інший суб'єкт права усвідомлює, що вказані дії спрямовані проти його інтересів і вдається до активних правових дій у відповідь. Отже, конфлікт завжди починається з настання протиборства сторін, тобто взаємних дій, причому і фізичних, і словесних (образа, передача інформації через телебачення, друк тощо). Неправомірно говорити про наявність правового конфлікту, якщо задіяний тільки один суб'єкт права або ж сторони (сторона) здійснюють (здійснює) лише розумові операції щодо розвитку конфлікту (“уявні дії, – зазначає А. Дмитрієв, – ніяк не виражені зовні, не є елементом конфлікту, що почався, під яким розуміють фактичне, а не уявне протиборство сторін” [4, с. 28]).

Отже, початок конфлікту у правовій сфері обов'язково пов'язаний з існуванням конфліктних правовідносин і конфліктної взаємодії, а отже, з наявністю всіх його елементів: суб'єктів, об'єкта, суб'єктивної сторони й об'єктивної сторони. Коли на дію одного суб'єкта права спрямована протидія іншого суб'єкта права, тобто починається протиборство сторін, тільки тоді можна говорити про початок правового конфлікту, конфліктну стадію, конфліктну взаємодію.

Динаміка правового конфлікту характеризується не лише зміною стадій, але й зміною характеру конфліктної взаємодії. Ця зміна може супроводжуватися кількісними і якісними показниками. Наприклад, розвиток правового конфлікту супроводжується кількісним збільшенням його учасників, причому і основних (поява нових сторін у конфлікті – наприклад, додаткових спадкоємців), і неосновних (обростання посібниками, свідками тощо). Якісні показники можуть виражатися у зміні рольового призначення суб'єктів (сторона як виконавець протиправного діяння, притягнена як така в ході досудового розгляду, з'являється перед судом в ролі організатора, що, природно, є обтяжувальною обставиною), у зміні правового стану сторін, що відбувається, наприклад, після пред'явлення зустрічного позову. До якісних змін можна зарахувати зміну правомірних мотивів, дій на протиправні, розростання предмета конфлікту (поява нових суперечностей), збільшення збитків (внаслідок розростання конфліктних дій можливі не лише майнові, а й моральні, фізичні, організаційні втрати) тощо. Конфліктна взаємодія у правовій сфері може розвиватися в більш або менш позитивному напрямі і привести до тимчасового або повного вирішення конфлікту. Можливі випадки, коли правовий конфлікт, не встигнувши виникнути, закінчується (наприклад, визнання позову відповідачем або мирова угода сторін), відтак зникає потреба судового розгляду цивільно-

правового конфлікту. Однак у правовому конфлікті часто виявляється тенденція до щораз більшого загострення. Цей варіант його динаміки зазвичай іменують ескалацією конфлікту [13]. При ній зовнішні межі конфлікту розширюються: і тимчасові (конфлікт набуває затяжного, тривалого характеру), і структурні та просторові (конфлікт обростає новими учасниками і, отже, збільшується в масштабах). Наприклад, під час проведення мітингу агресивні конфліктні відносини між її організатором, з одного боку, і представником влади – з іншого, переходять на їхніх прибічників, які залучають інших учасників, відтак конфлікт розростається, стає масовим, його ескалація доходить до критичної точки – масові безлади, погроми, кровопролиття, непокора правоохоронним органам. Чи, скажімо, коли конфлікт між окремими членами різних угруповань призводить до зіткнення цілих злочинних груп. У таких випадках дуже складно прийти до безболісного його завершення і тим паче до його розв’язання. Можливо, самі ініціатори конфлікту вже зовсім інакше оцінюють свої відносини, але не можуть зупинити ескалацію конфлікту через те, що до нього приєдналося багато нових учасників.

Не чекаючи розростання конфлікту, потрібно в кожному конкретному випадку під час аналізу конфлікту, “встановлення його діагнозу”, вживати профілактичні заходи, щоб придушити чи ліквідувати конфлікт.

Як видно, конфліктна взаємодія здатна видозмінювати, ускладнювати первинну структуру конфлікту.

Останньою стадією динаміки правового конфлікту є постконфліктна стадія. Під час її аналізу треба враховувати, що можливі два варіанти розвитку етапу завершення правового конфлікту та етапу розв’язання правового конфлікту: перший варіант – ці етапи зумовлюють один одного; другий варіант – вони взаємозаперечні. В одних випадках етапи можуть збігатися, коли конфлікт завершується його розв’язанням, в інших – конфлікт може закінчитися на першому етапі (конфлікт завершиться, але не розв’яжеться), у третіх – конфлікт може пройти обидва ці етапи: спочатку завершиться, а потім, скажімо, через деякий час, розв’яжеться.

Завершення конфлікту – ширше поняття, ніж його розв’язання. Останнє є однією з форм першого. Завершення правового конфлікту – це всяке його закінчення, тобто припинення дій усіх сторін з будь-яких причин, розв’язання правового конфлікту – це тільки та або інша позитивна дія (рішення) самих учасників конфлікту або третьої сторони, що припиняє протиставлення мирними засобами. Можливе двоє розв’язання правового конфлікту: часткове, коли вдалося вгамувати конфліктну поведінку, але не внутрішнє стримуване спонукання до протиставлення у сторін, яке зберігається, наприклад, у випадку суто адміністративного розв’язання конфлікту, що вводить ті чи інші заборони і санкції; і повне, коли конфлікт усувається і на рівні фактичної поведінки, і на внутрішньому рівні.

У конфліктологічній літературі висловлюється думка, що правовий конфлікт завершується виданням правозастосовного акта (позиція В. Кудрявцева) і підтверджується ухваленням судового рішення. Наприклад, ухвалення судового рішення про розлучення. Постає запитання: а що коли це рішення містить пункти про розділ майна і бодай одна зі сторін не згодна з постановами суду? Часто на практиці між моментом прийняття судом рішення і його виконанням минає деякий час. Невипадково передбачено спеціальний інститут виконавчого провадження. Тому прийняття правозастосовного акта не завжди характеризує закінчення правового конфлікту, а тим паче його розв’язання.

Виділяють такі вірогідні результати конфлікту (варіанти завершення): вихід з нього однієї із сторін або її знищення; припинення конфлікту в результаті взаємного примирення сторін; припинення конфлікту шляхом симетричного його розв’язання (обидві сторони

виграють або програють); припинення конфлікту шляхом асиметричного рішення (виграє одна сторона); переростання конфлікту в інше протиборство; поступове згасання конфлікту. Можливе припинення або розв’язання конфлікту внаслідок втручання третіх осіб (так у низці випадків закінчуються кримінальні (втручання правоохоронних органів), міжнаціональні (у практиці міжнародних відносин використовуються введення військ ООН, дипломатичне посередництво тощо) конфлікти) [6, с. 126].

Постконфлікт означає, по суті, продовження конфлікту в умовах його формального розв’язання (завершення). Це конкретно виражається в різних формах невдоволення учасників конфлікту, серед яких найбільш активні ті, хто вважає, що врегулювання конфлікту загрожує їхнім інтересам. Серед чинників, що впливають на постконфлікт, можуть бути незадоволеність процедурою розв’язання конфлікту, необґрунтовані надії і переоцінка можливих наслідків прийнятих рішень, зміна відносин між учасниками конфлікту, зміна балансу сил тощо.

Отже, на основі аналізу динаміки конфлікту створюється його динамічна (процесуальна) модель. У літературі можна натрапити на окремі спроби виявлення параметрів конфліктів у процесуальних моделях. Наприклад, М. Удальцова називає такі основні параметри конфліктного епізоду у процесуальній моделі конфлікту: а) сприйняття, усвідомлення і переживання своєї невдачі, недосягнення мети; б) концептуалізація конфліктної ситуації (визначення предмета розбіжності з позицій обох сторін, формування уявлення про можливі альтернативні дії і їх наслідки); в) форми конфліктної поведінки; г) поведінкова реакція у відповідь тощо; д) кінцевий етап (остаточна угода або її відсутність) [10, с. 67-72]. Із наведеного важко сказати, що автор розуміє під конфліктним епізодом – чи то окремий конфлікт, чи то окрему стадію конфлікту. Якщо окрему стадію конфлікту, то відповідно до перерахованих параметрів вона дорівнює всьому конфлікту. Якщо окремий конфлікт, тоді не варто останнє замінювати невизначеною категорією “конфліктний епізод”.

На нашу думку, процесуальна модель має розкривати стадії динаміки правового конфлікту. Основна мета дослідження в цій площині полягає у визначенні процесуальних етапів і виявленні впливу кожного з них на наступні.

Окрім того, у дослідженні динамічного процесу інтерес становить виявлення закономірностей появи і зміни правового складника в конфліктних ситуаціях, конфліктних відносинах і конфліктних взаємодіях. Конфлікт або від початку має правову основу (це відбувається в тих випадках, коли сторони пов’язані правовими відносинами, що виступають об’єктом конфлікту), або ж мотиви поведінки учасників чи юридична форма конфлікту з’являються не відразу, а накладаються на нього лише у ході розвитку (змішані або перехідні форми):

1) виникає в однієї або в обох сторін соціального конфлікту мотив правового характеру (у сімейному конфлікті хтось один із подружжя вирішує подати заяву про розірвання шлюбу);

2) виникають правові відносини між сторонами, що перебувають у конфлікті (у сімейному конфлікті вони виникнуть після подачі когось одного з подружжя заяви з проханням про розлучення);

3) правові відносини розвиваються (змінюються, припиняються) у зв’язку з розглядом справи юридичною інстанцією (у нашому випадку – судом). Цей процес може бути дуже тривалим і зазнавати різних змін; навіть у випадку нормального розвитку справи (наприклад, у кримінальному процесі) матимуть місце попереднє розслідування, передача обвинуваченого суду, судовий розгляд справи, різні види провадження;

4) видається правовий (правозастосовний) акт, що завершує конфлікт (у наведеному прикладі – суд виносить ухвалу про розлучення); може бути прийнято декілька рішень або справа може бути переглянута тощо.

До того ж є зразкова схема динаміки простого правового конфлікту, де правові компоненти виникають на конфліктній стадії. Гостроту і тривалість правового конфлікту можна і потрібно зменшувати і тим самим полегшувати процес його розв’язання. На розвиток конфлікту у правовій сфері так чи інакше впливатиме безліч чинників, які в кожному конкретному випадку потрібно виявляти і враховувати.

Висновки.

Загострення багатьох сфер життя суспільства диктує потребу в спеціальному навчанні управлінського апарату, депутатів представницьких органів усіх рівнів, працівників правоохоронних органів, громадськості основ конфліктології. Знання основ загальної теорії правового конфлікту дозволить державним і громадським силам контролювати конфлікти, управляти ними й ефективно вирішувати їх.

Тож побудова наукової концепції, яка узагальнювала б теоретико-прикладні проблеми юридичного конфлікту, зокрема розкривала алгоритм його динаміки, є досить важливим завданням, вирішення якого допоможе оптимізувати гостроконфліктні процеси і закласти основу для подальшого демократичного правового розвитку держави.

Використана література

1. Андреев В.И. Конфликтология : искусство спора, ведения переговоров, разрешения конфликтов / В.И. Андреев. – Казань : СКАМ, 1992. – 138 с.
2. Друзь В.А. Конфликтология : учеб. пособ. для вуз. / В.А. Друзь, А.М. Бандурка. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1997. – 354 с.
3. Герасименко И.Я. Социометрия конфликта / И.Я. Герасименко, Р.М. Юсупов. – СПб. : Ин-т информ. и автоматиз., 1994. – 76 с.
4. Дмитриев А.В. Этнический конфликт : теория и практика / А.В. Дмитриев. – М. : Изд-во МНУЦ, 1998. – 58 с.
5. Карташов В.Н. Юридическая практика в правовой системе общества / В.Н. Карташов // Общая теория государства и права : акад. курс : в 3 т. – Т. 3. ; отв. ред. М.Н. Марченко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Зерцало-М, 2001. – С. 139-156.
6. Кудрявцев В. Н. Социальные отклонения : введ. в общ. теорию / В.Н. Кудрявцев, В.С. Нерсесянц, С.В. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1984. – 320 с.
7. Основы конфликтологии : учебное пособие / А.В. Дмитриев, Ю.Г. Запрудский, В.П. Казимирчук, В.Н. Кудрявцев ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Юрист, 1997. – 200 с.
8. Пушмин Е.А. Согласительная процедура – средство разрешения международных споров / Е.А. Пушмин. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1973. – 120 с.
9. Сырых В.М. Логические основания общей теории права : в 2 т. – Т. 1 : Элементный состав / В.М. Сырых. – М. : Юстицинформ, 2000. – 528 с.
10. Удальцова М.В. Социология управления : учебное пособие / М.В. Удальцова. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : НГАЭиУ, 1998. – 144 с.
11. Фишер Р. Подготовка к переговорам ; [пер. с англ.]. / Р. Фишер, Д. Эртель. – М. : ФИЛИНЪ, 1996. – 232 с.
12. Фролов С.Ф. Социология: сотрудничество и конфликты : учеб. пособ. / С.Ф. Фролов. – М. : Юрист, 1997. – 240 с.
13. Deutsch M. The resolution of conflict / M. Deutsch. – New Haven ; L., 1973. – 398 p.

Рецензент: Настасьяк І.Ю., к.ю.н., доцент.

~~~~~ * * * ~~~~~